

Кристализации на случайността

Стилиян Йотов

Книгата на Васил Вигински „Случайности. Историческа типология“ се нарежда сред най-актуалните световни разработки върху проблемите на модалностите, на тяхната интерпретация със средствата на логиката и в светлината на онтологията. При това е налице самостоятелно творческо и оригинално прозвездение, съчетаващо разнообразна методология и обединяващо множество научни области и равнища на познанието. Независимо че целта е изготвянето на типология на понятията и концепциите, с които осмисляме случайността, резултатът е убедителна и пълна систематизация, която и занапред ще предначертава граници и с изследваните полета, в които могат да се разгръщат и изпробват модели за по-детайлно възглеждане в случаите, когато става дума за случайност или дори за преценка на модалността на явленията и събитията, на действията и познанието. Да, след тази книга образованите читатели ще разполагат с пет добре разграничени, дори операционализирани схващания за случайността, но фактът, че цялостната им реконструкция се отблъсква от едно по-радикално заличаване на самата случайност и прелива в не по-малко радикалното питане за хипотетичната възможност за напълно друга алтернатива, разкрива смелостта на автора в полето на философията да изследва пределите на „първата философия“.

Книгата „Случайности. Историческа типология“ демонстрира първокласни умения за историко-философски анализи. Познанията, респективно постиженията му са еднакво добри, когато става дума за антични, за модерни или съвременни автори. Навсякъде са отчетени езикови особености, история на идеите и на понятията, контексти на употреба, но е удържана и обща линия на реконструкциите, посветена на основната цел на изследването. Собствените интерпретации и решения са подплатени с доказателства и са схематично онагледени така, че могат да се проследят през цялата сложна структура на книгата. Впечатляващо е, че генеалогията и кристализацията на всеки от класическите типове случайност е сблъскан с негова съвременна и в известен смисъл „постмодерна“ версия. Това само по себе си разкрива нови измерения от познанията на автора, но най-вече позволява характерните черти на традиционни концепции да изпъкнат в нова светлина, да се окажат неподозирани предизвикателства и същински неизчерпаем ресурс за ориентация в актуални проблеми.

В най-конкретен план историко-философският принос от детайлните анализи на отделните автори е разграничаването на повече от едно понятие за случайност при всеки от тях. Разбира се, в някои от случаите подобни изводи са правени. Но дори там на Вигински следва да се признае оригиналност в подхода и умение да открива смислови разлики в най-заплетени пасажии и на пръв поглед сходни формулировки. За мен частта, посветена на Кант – особено прочитът на *Критика на способността за съждение*, е новаторска и говеден дотам, докдето малцина са стигали и сякаш никога досега не се е задържал толкова дълго. Още с първата си книга „Ведротото на Нютон срещу първото на Декарт“ (2011) Вигински заяви позицията си на историк на философията, за когото състоянието и решенията в частните науки са от решаващо значение. Тук сме свидетели на неговата осведоменост за развитието на научното познание в области, в които традиционно то се разглежда като избягащо от опека на философията, като затворило се в себе си, като отдало се в плен на математиката

или дори на статистиката. Вигински не просто има интерес към това развитие на научността, но – чрез акцент върху идеите за индетерминизма – предлага и философско обяснение за раждането и утвърждаването на тази нагласа. Същевременно тъкмо проникновените му анализи върху теория на вероятностите и върху теория на информацията позволяват да придобият очертание съвременните „позитивни“ схващания за случайността, както и да се видят скрити или потенциални форми на взаимодействие между философия и наука. Въпреки пълнотата на представените гледни точки книгата на Вигински остава без внимание две въли в интереса към случайността, разгърнали се в немскоезичната литература през 30-те и 60-те години на ХХ в. В първия случай става дума за влиянието на Хусерловия ученик Оскар Бекер върху осмислянето на модалностите във феноменологията, но и върху последвалите интерпретации на Кант. Смятам, че ако са били взети предвид някои от тогавашните изследвания, Вигински би предложил по-убедителен и недотам апоричен анализ на модалната секция от таблицата на категориите в *Критика на чистия разум* на Кант. Във втория случай става дума за системния прочит на Лайбниц, инициран от издателите на оригиналното му творчество. Предполагам, че включването на резултатите от тези анализи биха променили значението, което Лайбниц има в предложената от Вигински реконструкция; плахите бележки под линия за предполагаеми други понятия за случайност цялостно преминават в моменти от основния текст; на Лайбниц би се паднал обем от книгата, съпоставим с отделения за Кант и Хегел. Мястото и ролята на Хегел. От една страна, включването на Хегел в поредицата разглеждани автори и теории е необичайно и рисковано. От друга страна, Вигински е положил неимоверни усилия и е направил забележителни изводи относно съдържащите се в *Наука логика* тези. Тук обаче тъкмо табличното представяне на съдържащото, разглеждането му не в последователността, в която Хегел е сторил това, размива драматургията, с която се осъществяват преходите от един смисъл на понятията към друг, синхронното им преплитане и в крайна сметка – несиметрично снемане, където равностойността на модалните категории изчезва. В по-общ план книгата на Вигински подминава въпроса дали и доколко „действителността“ е същинска модална категория; при положение, че за нея (и то като определящ фон) става дума само при Хегел, при Кант (ако допуснем, че в известна степен е тъждествена на „битие“) тя не е водеща и впоследствие „слиза от сцената“ на главните философски интерпретации на модалностите. Изобщо разглеждането на традиционните модални категории (онези от квадрата на Аристотел) в контекста на действителността или на съществуването, но също така на истината, направата и познанието (както прави Лайбниц) е или нещо твърде специфично за немската класическа традиция, или принос, останал недооценен и неразбран, но все още носещ потенциал. Вигински споменава и манифестирането – „действителността манифестира само самата себе си“ (174), но при Хегел абсолютното манифестира себе си, а действителността е манифестиране. Тя, действителността, е проява навън – израз единствено на съществуване и непосредственост, но все пак е и някаква рефлексия навътре на самото абсолютно. Освен това, бидейки външност, „не въвлеча [действителното] в сферата на изменението (*Veränderung*)“, не го и превръща в „привиджване (*Scheinen*)... в нещо друго“ (715). Следователно и като манифестиране действителността е израз на особена стабилност и

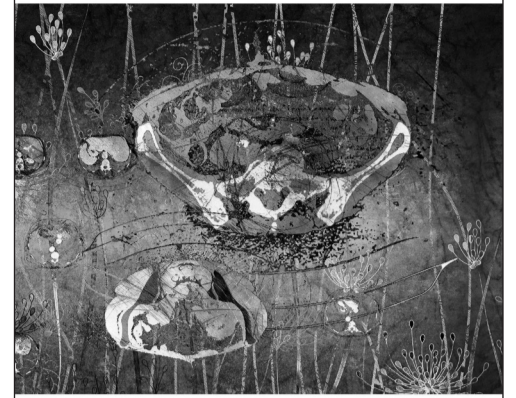
автентичност. Това нейно качество е гръбнак, който няма да се огъне и занапред, когато изявата навън е вече сблъсък с нещо друго – действителното не става преходно (*Übergehen*) или проява (*Erscheinen*) на другостта (723). Докрай манифестирането на действителностите ще е заради самите тях, а не заради „светлината на прожекторите“ (732, в самото изречение Хегел представя манифестирането като страх от светлината – *Lichtscheue*). Затова пък, дойде ли ред да се манифестира „определеността в своята истина“ (*was die Bestimmtheit in Wahrheit ist*, което в превода е: което определеността е в действителност), тогава отношението към себе си става негативно и настъпва сякаш гибел в иобитието. Действителността при Хегел е манифестиране, което балансира, ходейки по много тънко въже, и може да се провали както ако се отгаде на външни прояви, така и ако даде израз на частични същности. Всеки, който е ходил на манифестации, знае колко трудно е това! Такъв ми изглежда контекстът, в който Хегел е насадил обичайните модални категории.

Фактически Вигински е разшифровал изключително добре и прецизно патилата на категорията възможност (181-184, но и 184-186). Очертал е опасността то да загуби своята идентичност, да стане прекалено хетерогенно, да заличи всяка определеност.

Проблемът е, че вместо да се насочи към първия директен диалектически сблъсък между действителността и възможността, „презказът“ предпочида да вкара още един изгравч – темата за необходимостта. Защо? Самата дума „необходимост“ се появява едва в края на предпоследния абзац от секция А и на няколко места в последния (721-722). През останалото време, когато възможността и действителността се шлайфат помежду си на формално равнище, господства случайността (720-721). В цели шест абзаца наблюдаваме метаморфозите на Протей или усещаме действията на богинята Кали – „абсолютното неспокойствие на ставането“ (721). Защото другите две категории – действителност и възможност – се разкриват без иманентна цялост, разпарчетосани в проявите си. Затова и в своята първа форма случайността в крайна сметка се оказва състояние без изход, нищожна идентичност или идентичност на нищотата; затова тя изглежда и като неизбежност, съдба. Тъждествена на самата себе си и по смисъла тъкмо на това тъждество, тя е необходимост (722). Хегел сякаш иска да каже: все едно дали случайността има, или няма основания, простият факт, че я има, че не можем да я загърбим, я кара да изглежда някак неизбежна. Каквато случайността, такава и необходимостта! В началото необходимостта е определена и поради определеността си носи случайността във или със себе си като свое отрицание. Определеността може да е проста, но страховтно ефективна – от нея произлиза абсолютна действителност; в душата ѝ тупти божественото сърце на необходимостта, а не героичното на възможността. За съжаление, тази действителност се оказва положена, затова собствената ѝ определеност е празна, ще рече – случайна. Толкова празни са и възможностите, при все че и те са станали абсолютни. Нищо чудно, при положение, че необходимостта е все още реална, а не абсолютна. Затова в първите пет абзаца случайността продължава да се вихри, да наднича зад празнотата на постоянното превръщане на един момент в друг, да изпъква с негативността на всяка формална определеност – „в своето битие отблъсква себе си от себе си“ (730). Неусетно или внезапно – както повелява диалектиката – абсолютността на разрушението се превръща в своето друго.

Васил Вигински

СЛУЧАЙНОСТИ ИСТОРИЧЕСКА ТИПОЛОГИЯ



Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

Самата необходимост става абсолютна (730, последен абзац). Благодарение на диалектиката и в контекста именно на абсолютната необходимост – нека приемем, че това е състояние на тотално взаимопроникване – разликата между външно и вътрешно се размива: „Така външната страна е тяхна вътрешна страна, тяхното отношение е абсолютно тъждество [порано абсолютно тъждество се отнасяше за превръщането (*Umkehren*) между действителност и възможност, тук – за завръщане (*Rückkehr*) в необходимостта]; а преминаването (*Übergehen*) на действителното във възможното, на битието в нищо, е сливане със самото себе си (*Zusammengehen*, буквално ходене ръка за ръка); случайността е абсолютна необходимост; самата тя е предпоставянето на онези първи абсолютни действителности“ (пак там). Единствената специална роля, запазена за случайността, е в миналото, в началото. Тук, в контекста на абсолютната необходимост, тя има изцяло служебна, подчинена роля. Абсолютна случайност няма. Дори абсолютността на действителността и на възможността заляняват, оказват се с инструментална стойност и носят дамгата, щом необходимостта стане абсолютна. Впрочем думата за знак, използвана от Хегел и изписана по старомоден начин – *Maal*, – означава: петно, родилен белег, белег от рана или болест, устойчива съставка от израза „белегът на Каин“ – *Kainsmal*. Финалният щрих в българския превод не е съвсем точен. В първото изречение няма „абсолютна необходимост“. „Тъждеството на битието със самото в себе си в своето отрицание е сега субстанция. То [тъждеството] е това единство като (*als*) в своето отрицание или като (*als*) в случайността; така то е субстанцията като (*als*) отношение към самата себе си“ (пак там). Последното изречение е точно. В него абсолютното показва, че необходимостта не е сяла, а негово собствено разгръщане. Ако хвърлим поглед назад, ще видим, че тя, необходимостта, е определена като сяла в третия абзац отзад напред. В следващия научаваме, че „тази случайност е по-скоро = много повече абсолютната необходимост“, а в последния, „че сялото преминаване на необходимостта е по-скоро = много повече собствено разгръщане на абсолютното“. Казано просто: нито случайността е съвсем случайна, нито необходимостта е съвсем сяла.

Васил Вигински, „Случайности. Историческа типология“, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, С., 2017.